

И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН

ЖАРЧЫСЫ

СЕРИЯСЫ: КООМДУК ИЛИМДЕР
ЧЫГАРЫЛЫШЫ: 7

Жарыяланган макалалардын бардыгы эле редакциянын көз карашын билдирбейт. Чыккан материалдар Улуттук Аттестация комиссиясы тарабынан илимий макала катары кабыл алынат.

Журнал Кыргыз Республикасынын Адилет министрлигинен каттоодон өткөн.

Журнал Кыргыз Республикасында жана КМШ өлкөлөрүндө таркатылат.

ISBN 1654-5611

Дареги: Бишкек шаары,
Раззаков көчөсү, 51

Тел.: 66-39-90

И. Арабаев атындагы КМУнун «Мурас басмасы» мамлекеттик ишканасында басылды.

Басууга 02.04.07 кол коюлду.
Тиражы 200 экз.
Форматы 21x29,7/16.
Көлөмү 24,25 б. т.
Офсет кагазы.

Башкы редакциялык коллегия

Бекбоев А.А.- философия илимдеринин доктору, профессор, башкы редактор
Козубаев Ө.К.- философия канд., проф. м.а.
башкы редактордун орун басары

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү

Маанаев Э.Ж.- фил. профессор
Абдырахманов Г.А.- т.и.к. доцент
Турдукулов Ф.З.- фил. проф. м.а.
Ногаев М.А.- фил. канд., проф. м.а.
Тилекеев К.М.- фил. канд.
Бөрүбаева А.Б.- фил.к., доцент

Серия боюнча редакциялык коллегия

Маанаев Э.Ж.- фил. профессор
Абдырахманов Г.А.- т.и.к. доцент
Турдукулов Ф.З.- фил.к., проф. м.а.
Утуров К.- фил.канд., проф. м.а.
Караташов О.К.- фил.к., проф. м.а.
Саркеев Ж.С.- т.и.к., проф. м.а.
Баласатова Ж.М.- фил.к., проф. м.а.
Джамалкуева Б.К.- фил.к. доцент
Усупова Н.С.- т.и.к. доцент

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН**

ЖАРЧЫСЫ

**СЕРИЯСЫ: КООМДУК ИЛИМДЕР
ЧЫГАРЫЛЫШИ: 7**

Жарыяланган макалалардын бардыгы эле редакциянын көз карашын билдирбейт. Чыккан материалдар Улуттук Аттестация комиссиясы тарабынан илимий макала катары кабыл алынат.

Журнал Кыргыз Республикасынын Адилет министрлигинен каттоодон өткөн.

Журнал Кыргыз Республикасында жана КМШ өлкөлөрүндө таркатылат.

ISBN 1654-5611

Дареги: Бишкек шаары,
Раззаков көчөсү, 51

Тел.:66-39-90

И. Арабаев атындагы КМУнун «Мурас басмасы» мамлекеттик ишканасында басылды.

Басууга 02.04.07 кол коюлду.

Тиражы 200 экз.

Форматы 21x29,7/16.

Көлөмү 24,25 б.т.

Офсет кагазы.

Башкы редакциялык коллегия

Бекбоев А.А.-философия илимдеринин доктору, профессор, башкы редактор
Козубаев Ө.К.-филос.и.канд., проф. м.а., башкы редактордун орун басары

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү

Маанаев Э.Ж.- т.и.д., профессор
Абдырахманов Т.А.- т.и.к, доцент
Турдукулов Ф.З.-э.и.к., проф. м.а.
Ногаев М.А.-ф.-м.и.к., проф. м.а.
Тилекеев К.М. – п.и.к., доцент
Бөрүбаева А.б. – ф.и.к., доцент

Серия боюнча редакциялык коллегия:

Маанаев Э.Ж.- т.и.д., профессор
Абдырахманов Т.А.- т.и.к, доцент
Турдукулов Ф.З.-э.и.к., проф. м.а.
Үтүров К.-филос.и.д., проф. м.а.
Караталов О.К. – э.и.к., проф. м.а.
Саркеев Ж.С. – т.и.к., проф. м.а.
Байсалова Ж.М. – э.и.к., проф.м.а.
Джашакуева Б.К. – х.и.к., доцент
Усупова Н.С.- т.и.к., доцент

МАЗМУНУ
ОГЛАВЛЕНИЕ

А. Бекбоев Самоидентификация Кыргызстана в контексте глобализации.....	7
Абдырахманов Т.А. Мартовские события в кыргызстане и проблемы пассионарного общества.....	15
Айтбаев А.А. Отношение формационной и цивилизационной парадигмы: альтернативность и взаимодополнение.....	24
Айтбаев А.А. Некапиталистический путь развития: объективные и субъективные факторы.....	30
Амердинова М.М. Этническая идентичность личности как механизм этнического самосознания.....	34
Артыкбаев М.Т. Традиции и новации, политической власти.....	39
Бапиев А.С. Некоторые особенности политического развития Кыргызстана.....	41
Бектурганова Б. К. Этнополитическая ситуация в Кыргызстане в ракурсе событий 24 марта 2005 года.....	43
Джумагулова З. С. Отражение политических событий 24 марта 2005 г (по материалам периодической печати).....	48
Жумабекова Т.А. Режим содержания под стражей в следственном изоляторе.....	52
Козубаева А. Ислам и политический экстремизм.....	59
Кыдырбаев Н. Система профессиональной подготовки государственных служащих как правовой институт.....	61
Момунбаева Н.С., Омурбеков Ч.К. Түштүк кыргыздардагы салттуу эркек кийимдеринин түрлөрү (XIX-кылымдын аягы-XX-кылымдын башы)	65
Омурбеков Ч.К., Молдокулова Д.Т. Кыргыздардын тамактануу мезгилинде колдонгон салттык дүрүм-турум эрежелери	68
Раимкулова Н.Б. Криминологическая характеристика и предупреждение рецидивной преступности против государственной и общественной собственности.....	72
Раимкулова Н.Б. Криминологическая характеристика и рецидивной профессиональной преступности	76
Розахунова Н.Р. Человек-высшая ценность государства.....	79
Сагынбекова Л.М. Миграционные процессы в Джалал-Абадской области.....	81
Самиева Ж.Д., Садыкова Г.Ж. 24-марттагы элдик революция жана И.Раззаковдун идеялары	85
Турдуева А. Кытайдагы кыргыздардын социалдык курамындагы өзгөрүүлөр (1950-1990-жж.).....	88
Эшимбекова Н.С. Язык средств этнической самоидентификации	92
Абдралиева А. Стратификация общества Кыргызстана.....	98
Абдралиева А. Социальная мобильность общества Кыргызской Республики.....	100
Абдыкадыров К.Дж. Влияние мартовских событий на развитие ипотеки в Кыргызстане...	103
Алишев Т.М. Саморазвитие и информация.....	107
Алишев Т.М. Информационный аспект общественного бытия.....	112
Абдувалиев И., «Коркут ата китебиндеги» айрым кесиптик сөздөр.....	116
Байсалова Ж.М. Бухгалтерская информация основа определения уровня социального развития экономики.....	118
Бекболотова А.К., Усубалиева Н.С., Ибраимова Г.И., Талдыбаева Л., Каркабатов Х.Ж., Сорокин А.А. Эколого-демографическое и миграционное состояние сельской популяции горных регионов Кыргызстана.....	123
Джашакуева Б.К. Творческий подход к решению экономических проблем в нынешних условиях.....	127
Жунусова М.М. Геополитический аспект во взаимоотношениях Кыргызстана и США.....	129
Есенкулова И. А. Влияние прямых иностранных инвестиций на развитие малого и среднего бизнеса в экономике Кыргызской Республики.....	135
Есенкулова И.А. Международная практика использования прямых иностранных инвестиций в малом и среднем бизнесе и ее пути возможного использования в Кыргызстане.....	139
Ибрагимов Н.К. Роль финансовой отчетности в условиях рыночной экономики	142

Арабаева А. К понятию джихад в исламе.....	284
Аласова В.Н. Специфика функционирования современной системы дополнительного профессионально-педагогического образования в поликультурном Южном федеральном округе Российской Федерации.....	285
Аурманходжаева Р.И., Кожошева З.М. К вопросу о воспитательной функции народной педагогики.....	287
Аурманходжаева Р.И., Кожошева З.М. Нравственные устои народов и народностей.....	290
Анонбаев А., Познание человека: институциональное и типологическое измерение.....	295
Аусаева С. А. О воспитательном потенциале учебных дисциплин.....	302
Авчинникова Н.И. Коррекционно-развивающая роль занятий по изобразительному искусству в процессе воспитания умственно отсталых детей.....	304
А.В. Панкова Национальная идентичность в аспекте духовно-нравственного возрождения современных условиях.....	307
Авина М.С. Гендерная характеристика авторского самосознания по произведениям И. Лайлиевой, А. Баялиевой, Д. Тилепбергеновой).....	312
Амбыканов А. Кыргыз дүйнө таанымындагы адам жана табият биримдиги.....	316
Апатаева Э.А. Оценивание успеваемости учащихся в Кыргызской Республике Федеративной Республике Германии.....	318
Аулайманова Ж.Н., Миндубаева Ф.М. Изучение национального традиционного костюма, как одного из источников укрепления духовности и нравственности в воспитании подрастающего поколения.....	322
Аюнова Г. У. Формирование духовно-нравственных ценностей у детей с проблемами в развитии в аспекте современного осмысления.....	325
Аксомбаева Э. Т. Вопросы подготовки студентов факультета художественной культуры к образованию духовно-нравственному воспитанию современных школьников.....	327
Актогулова Н.А., Тухватшии Р.Р., Абдылдаев А.А. Общий радиационный фон и содержание урана в водных объектах геохимических провинций Кыргызстана.....	330
Амиркулова К.Т. Воспитательные функции педагога.....	332
А.М. Туреханова Современная немецкая лексикология и ее связь с другими интропоориентированными науками.....	333
Акиши Пекташ Гражданство в основе эстетического воспитания.....	338
Аманбаев Ө.А. Окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн айрым методологиялык маселелери.....	345
Аманбаева С.А. Основные компоненты речевой ситуации.....	350
Аманбетова К.Ж. Орто мектептерде музыка сабагында Сталбек Бактыгуловдун ыгармаларын чагылдыруу.....	354
Амольский В.А. Опыт применения инновационных технологий в развитии творческих способностей ребёнка.....	356
Армайыл к. Т. Конфуций окуусунун генезиси.....	360
Асанов Э. К., Эсеналиев М.Дж. Принципы функционирования рынка земель.....	365
Асанов Э.К. Болотова М.А. Айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун көгөрүлөтүүнүн экономикалык механизминин жакшыртуу жөнүндө.....	369
Аргешов А. А., Чодураев Т.М., Молдошев К.О. Рациональное использование водных ресурсов Кыргызстана.....	372
А. М. Чодураев Водно-экологическая ситуация в Иссык-Кульской области и пути ее улучшения.....	374
Асанкулова Г.А. Право и его закономерности.....	378
Асанкулова Г.А. Право и правосознание в педагогическом воспитании студентов.....	380
Аражапбаева М.А., Роль интеллектуальной собственности на современном этапе экономического развития.....	282
Аражапбаева М.А. Налогообложение и учет интеллектуальной собственности в ходе реализации инновационных проектов.....	385

ОКУУЧУЛАРГА КЕСИПТИК БАГЫТ БЕРҮҮНҮН АЙРЫМ МЕТОДОЛОГИЯЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

Кыргыз Республикасынын суверендүүлүгүн алган күндөн башталган билим берүү системасын реформалоону талдоо, билим берүү маселесине гана өзгөчө көңүл бөлүнүп, окуучуларга кесиптик багыт берүү проблемасы көз жаздымда калгандыгын көрсөтүүдө. Жүргүзүлгөн реформалар кенири масштабдуу болгону менен кесиптик багыт берүү ишине мектеп менен коомчулуктун бирдиктүү аракети болгон жок. Мына ушуга байланыштуу акыркы кездерде жаш муундарга билим, тарбия берүү ишине мамиле жасоонун багыттарына изилдөө жүргүзүлүп, бул ишке педагогдор, психологдор, философтор, юристтер катышууда.

Кыргызстандагы социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн жана өлкөнүн дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуунун шарттарында закон чөйрөсүндө толуктоолор болуп, жаңы «Билим берүү жөнүндөгү закон» (2003-ж) кабыл алынды. Бир катар укуктук нормативдик базалардын негизинде «Кыргыз Республикасында мектеп окуучуларын тарбиялоонун концепциясы» (2003-ж) иштелип чыккан. Мамлекеттик программалар билим берүүнүн укуктук нормативдик негизи болуу менен өз ара байланышкан билим берүү системасын түзүүнү гана көздөбөстөн, өсүп келе жаткан жаш муундарга кесиптик багыт берүү ишинин биримдигин чагылдырат. Мамлекеттик программаларда белгиленген кесиптик багыт берүү ишин кайра куруу топтолгон педагогикалык, социалдык тажрыйбаларга, илимий жетишкендиктерге таянып окуу-тарбия процессинин илимий-методикалык жактан жабдылышына, билим берүү мекемелеринин квалификациялык даярдыгы бар педагогдор менен камсыз болушуна жана башка объективдүү жана субъективдүү шарттарга байланышат. Жалпы эле коомдогу, анын ичиндеги билим берүү системасындагы реформа педагогика илиминин алдына конкреттүү милдеттерди белгиледи. Алардын бири

жаны социалдык экономикалык шарттарга ылайык мектеп окуучуларына кесиптик багыт берүү проблемасынын жаны мамунун, каражаттарын, алгылыктуу форма жана методдорун табуу болуп саналат.

Кесиптик багыт берүү проблемасынын ар түрдүү аспектилерде изилденишине карабастан коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шарттарында аталган проблеманын илимий негизин аныктоодо мааниге ээ болгон анын методологиялык маселелерин тактоо керек болуп калды. Мына ушуга байланыштуу изилдөөнүн жүрүшүндө топтолгон педагогикалык тажрыйбаларды үйрөнүп, талдап, илимий изилдөөлөрдүбүздүн жыйынтыктарына таянып проблеманын методологиялык маселелерин аныктоого аракет жасадык. Буга чейинки жүргүзүлгөн көптөгөн илимий изилдөөлөрдө кесиптик багыт берүүнүн методологиялык негиз катары окуучуларга политехникалык билим берүү жана окутууну өндүрүмдүү эмгек менен байланыштырууну негиз кылып карашкан. Чынында аталган методологиялык негиз окуучунун кесип тандап алууга даярдоодо мааниге ээ болоору талашсыз.

Кесипке багыт берүү маселесинин методологиялык негизин кайра кароонун мааниси коомдогу социалдык-экономикалык жаңылануу процесстин жана башка илимдер сыяктуу эле педагогика илиминин инсандын ички жөн дүйнөсүнө, анын потенциалдык мүмкүнчүлүктөрүн үйрөнүүгө болгон кызыгуунун өсүшү менен шартталат. Анткени, коомдогу экономикалык, саясий, маданий, социалдык өзгөрүүлөр менен катар жеке адамдын турмушунда дагы негативдик жана позитивдик сапаттардагы өзгөрүүлөр болууда. Айрым адамдар, өзгөчө жаштар өзүнүн керектөөлөрүн канааттандыруу боюнча зарыл болгон жетиштүү турмуштук тажрыйбаларга, өзүн-өзү реализациялоонун (самореализация), өзүн-өзү бышыктоонун цивилизацияланган

каражаттары, жолдору, шарттары жана башка маселелери боюнча жеткиликтүү билим, билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ эмес. Мына ушул жагдайлар кесиптик багыт берүүнүн маселелерин жаңыча кароонун, изилдөөнүн зарылдыгын пайда кылды. Бул проблемага болгон методологиялык, теориялык кызыгуу коомдун керектөөлөрү менен шартталып, анын социалдык-экономикалык актуалдуулугун көрсөтөт.

Көп кырдуу кесиптик багыт берүү проблемасы ар түрдүү аспектилерде изилденсе дагы жаны шарттарга ылайык бир катар маселелери жетиштүү изилдене элек. Мына ушуга байланыштуу кесипке багыт берүүнүн методологиясы менен методикасы, окуучунун инсанын өнүгүшү жана калыптанышы, окуучулардын социалдык-кесиптик багыт алышынын активдүүлүгүнүн калыптанышы жөнүндөгү проблемалар кызыгууну пайда кылат. Биз мындан келечектеги кесип ээсинин негизги асыл сапаттарын мектеп партасында калыптандыруунун факторлорун изилдөөнү маанилүү деп айта алабыз.

Жалпы педагогикалык, анын ичинде кесиптик багыт берүүнү изилдөөнүн маанилүү талаптарынын бири методология менен методиканын биримдиги. Методология коомдогу билим берүү ишиндеги ситуацияны тактоого жардам берип, педагогикалык практиканын жана илимдин алга жылышына көмөк көрсөтөт. Методология «таанып билүүнүн жана чындыкты кайра түзүүнүн методдору, таанып билүү процессине дүйнөгө көз караштардын принциптерин колдонуу жөнүндөгү философиялык окуу». (1). Ал «изилдөөнүн ыкмаларынын жана чындыкты таанып билүүнүн каражаттарынын» жыйындысы болуп саналат. (2). Окумуштуу-педагог В.В.Краевскийдин пикири боюнча методология билимдердин жана илимий изилдөө иш аракетинин системасы катары эки аспектиде аракеттенет. Мындан иш аракетин эки түрүн, атап айтканда, методологиялык изилдөөнү жана методологиялык камсыздоону көрө алабыз. Биринчи милдет педагогика илиминин практика менен байланышта өнүгүүсүнүн закон ченемдүүлүктөрүн аныктоо, изилдөөнүн натыйжалуулугун жана сапатын арттыруу. Ал эми методологиялык камсыз кылуунун милдети - бул болгон методологиялык билимди изилдөөнүн программасын негиздөөдө жана анын сапатын баалоодо колдонгондугу менен аныкталат. Мына ушул айырмачылыктар

аркылуу методологиянын дескриптивдик (сүрөттөп жазуучу, теориялык сүрөттөп жазууну калыптандыруу) жана прескриптивдик же нормативдик (изилдөө ишине багыт берген) деген эки функциясын көрсөтүүгө болот. Демек, дүйнөгө болгон көз караш сөзсүз түрдө изилдөөнүн жүрүшүнө жана натыйжасына таасир тийгизе алат деп айта алабыз. (3).

Кесиптик багыт берүү маселесинин методологиялык изилдөөнүн илимий негизин таанып билүүнүн теориясы, диалектикалык жана тарыхый материализм түзүп турат. Диалектикалык жана тарыхый материализм жаратылыштын, коомдун, ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнүн бир кыйла жалпы закондору жөнүндөгү илим болуу менен коомдун бардык чөйрөсүн илимий изилдөөнүн жалпы методологиясы болуп саналат. Азыркы кезде философиялык адабияттарда коомдук кубулуштарды таанып билүүнүн төмөндөгүдөй принциптери каралган: диалектикалык жана тарыхый материализмдин биримдиги, коомдогу кубулуштарга конкреттүү-тарыхый мамиле жасоо, жалпы дүйнөлүк жана жеке социалдык процесстердин өнүгүү перспективасын аныктоо жана башка.

Диалектикалык жана тарыхый материализмдин категорияларынын педагогикалык процессти илимий таанып билүүдөгү методологиялык мааниси эки жагдай менен аныкталат. Биринчиден, философиянын категориялары таанып билүүчү чындыкты чагылдырып ошону менен катар ал жөнүндөгү биздин билим-ибиздин мазмунунун чегин аныктайт. Экинчиден, илимий таанып билүүдө философияныны категорияларын пайдалануу таанып билүүнүн ылайык келген процедуралары менен байланышып, алардын жардамы менен процессти таанып билүүнүн айрым форма жана методдорун, мазмунун, каражаттарын аныктайт.

Методологиялык билим окумуштуу Э.Г.Юдиндин пикири боюнча бир нече деңгээлге бөлүнөт. (4). Бардык деңгээлдер татаал системаны түзүп, белгилүү жагдайларда өз ара багынычтуу болуп, методологиялык билимдин мазмунун негизин болот.

Жогоруда белгиленген жана башка илимий булактарга таянуу менен азыркы кездеги шарттарга ылайык окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин методологиялык негизин үч деңгээлге бөлүү кароо керек.

Биринчи - жалпы методологиялык деңгээл. Бул деңгээлде кесиптик багыт берүү проблемасын изилдөөгө социалдык, философиялык мамиле жасоо менен шартталып, изилдөөнүн объектисин, предметин ар тараптан үйрөнүүнү, анын бардык жактарын, байланыштарын изилдөөнү талап кылат. Кесиптик багыт берүү проблемасын изилдөөгө диалектикалык мамиле жасоо менен анын калыптанышын, өнүгүшүн, өзгөчөлүктөрүн, аны өркүндөтүүгө багытталган алгылыктуу иш чаралардын системасын аныктоого мүмкүндүк берет.

Экинчи-жекече методологиялык деңгээл - изилдөөдө колдонулган методологиялык принциптердин жыйындысы катары карасак болот. Жекече методологиялык деңгээлге системалык структуралык мамиле жасоо бир катар принциптерге таянат (комплексүү мамиле жасоо, нсандык иш аракеттик мамиле жасоо, теориялык аң сезимдин жана практикалык иш аракеттин биримдиги ж. б.). Кесиптик багыт берүү маселесинин изилдөөдө педагогиканын принциптерине таянуу бир катар жагдайларын аныктоого мүмкүндүк берет.

1. Кесиптик багыт берүү бир нече компоненттерден турган, өз ара байланышып аракеттенишкен жана чөйрө менен тыгыз байланышта, белгилүү көз карандылыкта байланышкан иштин бүтүндүк системасы түрүндө каралышы. Кесиптик багыт берүү проблемасын үйрөнүүдө көңүлдү анын структуралык компоненттеринин негизги милдеттерин үйрөнүүгө көңүл бөлүү керек. Мында функционалдык иерархияда багынынкы байланыш байкалат. Натыйжада бир кыйла өркүндүтүлгөн системаны алууга болот. Кесиптик багыт берүүнүн сырткы чөйрө менен өз ара таасирин үйрөнүү, анын калыптанышына таасир тийгизген факторлорду, сапаттык мүмкүндүктөрүн аныктоого шарт түзөт.

2. Кесиптик багыт берүү иши дайыма динамикалуу мүнөздөгү кубулуш. Коомдун өнүгүшүндө иштелип чыккан кесиптик багыт берүү ишинин системасы келечекте да болуп өзүнүн негизги параметрлерин сактап (компоненттерин, максатын, милдетин, эркин ой жүгүртүүгө жөндөмдүү социалдык активдүү жана ийкемдүү инсанды калыптандырууга багытталган жана башкалар), конкреттүү социалдык-экономикалык шарттарга ылайыкталып өркүндөтүлөт. Анын себептерин үйрөнүү кесиптик багыт берүү ишин натыйжалуу

уюштурууга жана башкарууга мүмкүндүк берет. Кесиптик багыт берүү ишинин функцияларына таасир тийгизген негизги мүнөздөмөлөрүн изилдөө коом үчүн квалификациялуу даярдыгы бар адистерди даярдоонун перспективасын, өнүгүүсүн аныктоого мүмкүндүк берет. Мына ушундай мамиле жасоо гана коомдогу реформалоонун шарттарында кесиптик багыт берүү ишинин структурасындагы, мазмунундагы өзгөрүүлөрдү аныктоого жардам берет.

Изилдөөнүн үчүнчү деңгээли - белгилүү милдеттерди чечүүдө колдонулган изилдөөчү тарабынан иштелип чыккан жана колдонулган конкреттүү методиканын жыйындысы. Изилдөөдө колдонулган ар бир конкреттүү методика белгилүү «методологиялык ачкычта» колдонулуп, илимий анализдин 1-жана 2- деңгээлинде белгиленген.

Тарыхый материализм коомдук кубулуштарды таанып билүүнүн методу жана чыгармачыл теория болуу менен адам коомунун практикалык иш аракетин жалпылоонун негизинде өнүгүп турат. Тарыхый материализм предметинин өзгөчөлүгү, тарыхый закон ченемдүүлүктөрдү илимий таанып билүү, аны коомдук илимдер үчүн методологиялык негиз кылат. Кесиптик багыт берүү ишинин өзгөчөлүгүн эске алган учурда гана таанып билүүнүн методдору ийгиликтүү колдонулат. Азыркы кездеги кесиптик багыт берүү ишин изилдөөнүн маанилүү методологиялык негизи катары карама-каршылык теориясын кароого болот. Илимий адабияттарга таянып эмгекке коюлган социалдык-экономикалык, социалдык педагогикалык, социалдык психологиялык талаптарды салыштыруу төмөндөгүдөй карама-каршылыктарды аныктоого мүмкүндүк берди:

- эл чарбасынын эмгекчиге койгон талабынын өсүшү жана базар экономикасынын шарттарында кесип ээлерин алдын ала озун даярдоонун ортосундагы:

- инсандын иш аракетке кызыгуусунун, мүмкүнчүлүгүнүн жана коомдун муктаждыгынын ортосундагы:

- кесип ээсинин интеллектуалдык потенциалын жогорулатууга болгон муктаждык жана ага карата жай багыт алуунун ортосунда:

- базар экономикасынын шарттарында эмгекке адептик психологиялык, экономикалык, кесиптик даярдыктын керектиги жана аны ишке ашыруунун шарттарынын ортосунда:

эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуунун зарылдыгы жана мүмкүнчүлүктөрдүн ортосундагы:

-удуттук, регионалдык жана башка шарттардын жана демократташтыруунун жетишсиздигинин ортосунда ж. б. у. с.

Жогоруда белгиленген жана башка карама-каршылыктар өсүп келе жаткан жаш муундарды аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоонун педагогикалык маселелерин кайра карап чыгууну талап кылат.

Мектеп окуучусуна кесиптик багыт берүү процессин терең таанып билүүдө, кесипке багыт берүүнүн максатын, милдетин, форма жана методдорун, натыйжалуулугун аныктоодо конкреттүү социологиялык изилдөө мааниге ээ болот. Ал эми конкреттүү социологиялык изилдөөлөрдүн милдеттери кесиптик багыт берүүнүн методологиялык негизин түзөт. Мындай изилдөөлөрдө кесиптик багыт берүүнүн ар түрдүү маселелери боюнча мектеп окуучуларынын билим деңгээлин үйрөнүү маанилүү. Аносыз окуучунун аң сезимдүү кесип тандап алуусунун деңгээли жөнүндө тынак чыгарууга мүмкүн эмес. Мектеп окуучуларынын кесип тандоонун проблемалары боюнча билим деңгээлин изилдөөдө кээде тандоонун деңгээли дайым эле анын аң сезиминдеги кесиптик мүнөздүн деңгээлине ылайык келбегендин эске алуу зарыл. Анткени, айрым учурларда мектеп бүтүрүүчүсү кесип тандоонун теориялык маселелери боюнча билимдерге жана көз караштарга ээ болбой эле, ата-энесинин, мугалимдердин, эмгек коллективинин, кесип ээсинин жана башка факторлордун таасирин астында келечектеги кесибинин сапаттарын алып жүрүүчү боло алат. Экинчи бир учурда ал кесип, аны тандоо жөнүндөгү терең билимдерге ээ болгон болсо дагы иш жүзүндө ар түрдүү таасирлердин жардамы менен дагы кесиптик сапаттар бекемделбейт.

Мына ушуга байланыштуу мектеп окуучусунун эл чарбасынын тармактары, кесиптер жана ага коюлган талаптар, аны тандоонун өзгөчөлүктөрү, жана башка ушул сыяктуу маселелер боюнча билимдеринин деңгээлин, кесиптик кызыгуунун жана аны тандоонун негизделген мотивдеринин аныктоо зарыл. Мунун бардыгы чыныгы иш аракеттерде гана байкалат. Натыйжада окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин натыйжалуулугунун төмөндөгүдөй критерийлерин аныктоого болот: окуучунун туура кесип тандап алуунун социалдык — экономикалык

маанисин туура түшүнүүсү, окуучунун өзүнүн кызыгуусун, шык, жөндөмүн баалай билиши, тандаган кесибинин перспективасын аныктай алышы жана башка. Бул өз кезегинде кесиптик багыт берүүнүн натыйжалуулугун жана анын критерийлерин аныктоо үчүн изилдөө иштерин жүргүзүүдө изилдөөнүн методдорунун комплексин колдонууну талап кылат.

Мектеп окуучуларын кесип аң сезимдүү кесип тандоого даярдоонун мүнөзү жана өзгөчөлүгү органикалык түрдө өз ара байланышкан социалдык жана экономикалык факторлор менен шартталган. Атап айтканда, азыркы кездеги илимий-техникалык прогресстин темпи жана өнүгүп туруучу масштаб, коомдук өндүрүштүн татаалдыгы, эмгектин мазмунунун, шартынын жана мүнөзүнүн өзгөрүшү: өндүрүштүн түздөн-түз катышуучуларына карата жаңы талаптардын коюлушу, алардын жалпы орто билимине, кесиптик-квалификациялык даярдыгына, эмгек ресурстарына болгон муктаждык жана башкалар.

Азыркы этапта методологиялык багытка маанинин берилишин жаштарга кесиптик багыт берүүнүн коомдук маанисинин өнүгүшү, жаңы типтеги чыгармачыл, ишкер эмгек адамын калыптандыруунун зарылдыгы жана татаалдыгы менен байланышат. Биздин көз карашыбызча мектеп окуучуларын айыл чарба кесиптерине багыт берүүнү илимий талдоо негизги методологиялык жобо болуп, азыркы этаптагы конкреттүү тарыхый жагдайлар, коомдун социалдык-экономикалык өнүгүшүнүн перспективасы жана өндүрүштүк мамилелердеги өзгөчөлүктөр эске алынат. Мектеп окуучуларына айыл чарбасындагы кесиптерди тандап алууга даярдоодо коомдун өнүгүүсүнүн перспективасын эске алуу төмөндөгүлөрдү аныктоого жардам берет: окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин так перспективалык линиясын жана милдетин аныктоого, социалдык-экономикалык шарттарды эске алып педагогикалык каражаттардын стратегиясын прогноздоого, кесиптик багыт берүү ишинин комплекстүү жүргүзүүгө материалдык ебелгелердү илимий негизде анализдөөгө. Азыркы кездеги базар экономикасына өтүүнүн шарттарында чыгармачылык менен иштей билген, ишкер, уюштургуч адамдарга муктаждык өсүүдө. Мындай адамдарды тарбиялоодо, калыптандырууда кесиптик багыт берүү иши мааниге ээ болот. Кесиптик багыт берүү саясий

идеялык, эмгектик, адептик, экологиялык жана башка тарбиянын багыттары менен биримдикте жүрүп, комплекстүү проблема катары социалдык, экономикалык, психологиялык, медициналык аспектилерде дагы каралат. Инсандын ар тараптан өнүгүүсү бир катар сапаттарды өзүнө сиңирген (жаратуучу-эмгекчи, чыгармачыл ж.б.) интегралдык касиет. Анын ар тараптан өнүгүшү коомдун гана максаты болбостон, жеке адамдын дагы максаты жана милдети.

Окуучунун кесип тандап алуу процессин социалдык чөйрө менен байланышта каралышы адамдын маңызын түшүнүүнү конкреттештирет. Биз мындан инсандын кесиптик жактан калыптанышын, аны тандоодогу негизделген мотивдеринин калыптанышы катары түшүнө алабыз. Адамдын чөйрөсү кең мааниде алганда бул социалдык, саясий, экономикалык, маданий жана жашоо шарттары.

Мектеп өзүнүн окуучуларын аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдайт. Ар бир бала алгач ар түрдүү кесиптер жөнүндө маалымат алып, акырындык менен белгилүү билим, билимдикке, көндүмдөргө ээ болуп туура кесип тандоого умтулат. Натыйжада кесиптик, социалдык позицияга ээ болот. Алар адамдар менен социалдык, социалдык-психологиялык байланышта болушат. Мындай чөйрө окуучулардын билим, тажрыйба алуусунун түздөн-түз булагы болуп саналат. Мындан төмөндөгүдөй методологиялык тыянак келип чыгат: кесипке багыт берүү окуучунун өнүгүүсүнө багытталып, анын социалдык активдүүлүгү менен байланышып, коомдук муктаждык жана кызыкчылыкты ишке ашырууга багытталат.

Кесипке багыт берүү проблемасын чечүүдө диалектикалык жана тарыхый материализмдин инсан, эмгек жөнүндөгү жана башка окууларына таянабыз. Адамдын иш аракетин өндүрүштүн өнүгүүсүнүн жолу гана болбостон, адамдын жашоо шартын өзгөртүүнүн жолу, адамдын өзүн өзгөртүүсүнүн, инсан катары калыптанышынун шарты (кара күч эмгегинин ролу, функциясы, окутуунун эмгек менен байланыштыруу, полтехникалык принцип).

Окуучуларды кесип тандоого даярдоо маселесин чечүүнүн маанилүү методологиялык принциби катары инсанга тарбиялык таасир этүүнүн системасынын диалектикалык мүнөзү. Мындай мамиле жасоонун маңызы жана ишке ашыруунун

методикасы инсанды үйрөнүү өзүнө социалдык мааниге ээ болгон мотивдерди жана эмгекке муктаждыктарды аныктоо, граждандык жана кесиптик калыптанышын жана ага жетүүнү долбоорлойт. Кесиптик багыт берүү ишинин системасында тарбиялык иштерди оптималдаштыруу, таасир этүүнүн туура келген мазмуну, жолу, формасы болгондо жогорку ийгиликке жетишүүгө болот. Мында жагымдуу ошол учурду эстен чыгарбоо керек, анткени анча чоң эмес сандык өзгөрүүлөр (окуучунун инсанындагы) айрым сапаттар тез секирик (скачок) бериши мүмкүн. Бул жарылуу- оор жана чоң педагогикалык күчтүн финалы (социалдык-эмгектин функциясы) (эмгектин стимулу).

Кесипке багыт берүү маселесин чечүүдө объективдүү социалдык керектөөлөрдү жана кызыгууларды эске алуу методологиялык мааниге ээ болуп, социалдык детерминациясын терең ачып берүүгө мүмкүндүк түзөт. Коомдук керектөөлөр жана кызыгуулар өндүрүштүк, эмгектик иш аракетин жана өндүрүштүк мамилелердин кыймылдаткыч күчү болуп саналат. Өндүрүштөн жаралып жана адам күчүнүн негизги өндүргүч күч катары мазмундук маңызын аныктап, алар (кызыгууну) өнүгүүгө багыттайт. Бул мааниде керектөөнүн жана кызыгуунун ар тараптуу өнүгүүсү коомдук прогресстин өзүнчө максаты. Адамдын керектөөсүнүн жана кызыгуусунун өзгөчөлүгү, алардын дайыма өнүгүп турушу өндүрүштүн керектөөсүн өнүктүрөт. Коомдук керектөө жана кызыгуу жеке керектөөнү аныктап, коомдогу катнашта адамдын иш аракетинин байланышын пайда кылат.

Демек, окуучуларга кесиптик багыт берүү маселесин изилдөөдө азыркы кездеги экономикалык мамилелерди кайра куруу саясаты менен байланыштырып изилдөө маанилүү методологиялык жобо болуп саналат. Мына ушул жагдайлар кесипке багыт берүү ишинин принциптерин аныктоого жардам берет.

Адабияттар.

1. Филос. энциклопедия. М., Сов. Энцикл. Т. 3, 1964. стр.420.
2. Социология в СССР. М., Мысль. Т. 11. 1965, стр.105.
3. Краевский В.В. Методология педагогического исследования. - Самара., 1994.
4. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. - М.,1978.